

KONCEPCJE TEORETYCZNE POGRANICZA NA UKRAINIE

Artykuł referuje pojawiające się na Ukrainie koncepcje teoretyczne pogranicza, związane z badaniami problemów euroregionów i współpracy transgranicznej. Jedne z nich odwołują się do koncepcji „siły słabych więzi” Marka Granovettera – jak na przykład koncepcja Jurija Pieliewina „połączenia typu «most»” [Pieliewin 2004] i Richarda Bacha „mostu przez wieczność” [Bach 2007]. Drugim kierunkiem poszukiwań teoretycznych są koncepcje „socjologii pogranicza” reprezentowane w Ukrainie przez Katerinę Szestakową [2006], Sergieja Gakmana [2005] i Ewę Kisz [2004]. Badania euroregionów i współpracy transgranicznej odwołują się także do narzędzi teoretycznych, stosowanych do analizy konkurencji międzyregionalnej u ramach „marketingu regionów” [Stadnyckij i Towkan 2005; Gucul 2006].

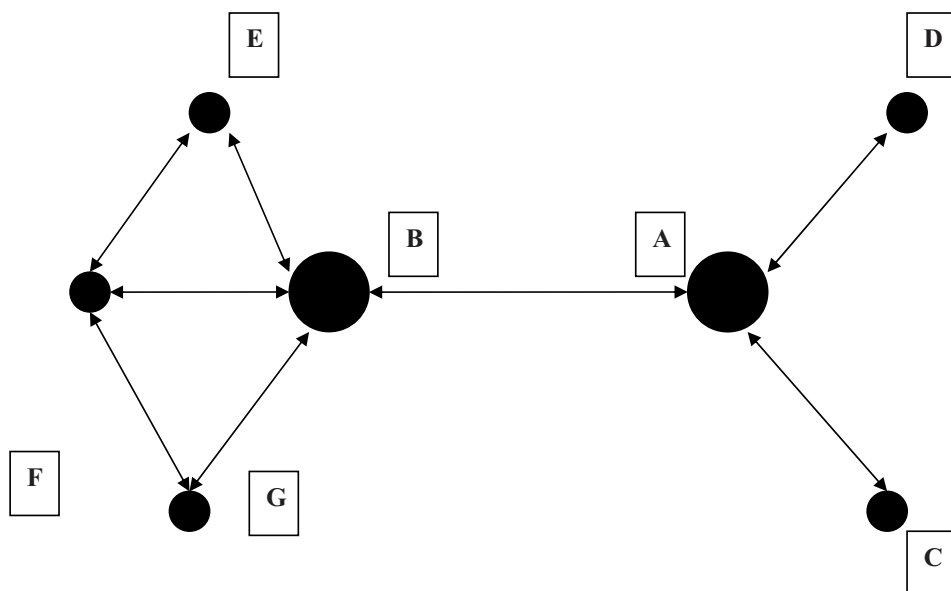
1. Koncepcja „siły słabych więzi”

Europejska sieć państw oraz regionów koordynujących szeroko rozumianą współpracę regionalną może stanowić ilustrację koncepcji „siły słabych więzi”, zaproponowaną przez M. Granovettera [1973]. Sieć ta jest jedną z wielu sieci politycznych, pokrywających współczesną Europę. Ze względu na swą podmiotową oraz przedmiotową różnorodność, nie posiada ona stałego zbioru elementów, odgradzonych trwałą, realnie istniejącą granicą. W jej skład wchodzi zarówno państwa członkowskie UE, państwa zabiegające o członkostwo UE, jak i odrzucające formalne członkostwo w Unii.

Zdaniem Granovettera, relacje występujące pomiędzy aktorami współtworzącymi różne sieci opisać można za pomocą: „mostów”, „słabych więzi” oraz „silnych więzi”. Pojęcie „mostu”, rozumiane jest przy tym jako linia w sieci, która jest jedyną ścieżką łączącą dwóch aktorów, lub też zbiory aktorów. „Silne” oraz „słabe” więzi Granovetter rozróżnia na podstawie intensywności oddziaływania czynników takich jak: ilość czasu, emocjonalne zaangażowanie, intymność (obustronne zaufanie), oraz wzajemność, które

charakteryzują każdą więź. Podczas analizy współpracy regionalnej, chodzi o intensywność oraz czas, w jakim dochodzi do wymiany dóbr materialnych i niematerialnych, oraz informacji pomiędzy aktorami utrzymującymi ze sobą wielostronne relacje.

1.1. Połączenie typu „most”

Legenda:

A, B – państwa

A --- B – połączenie typu „most”

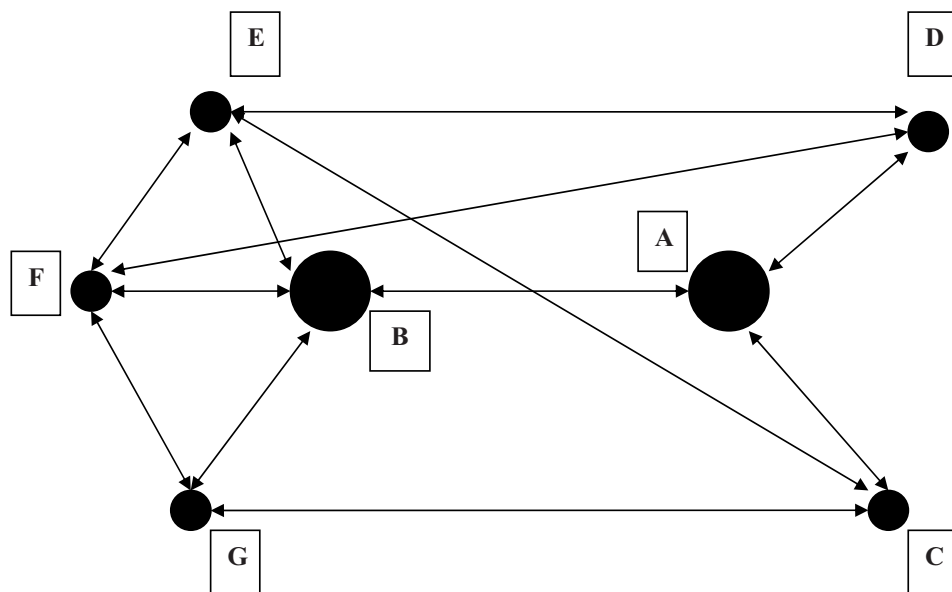
C, D, E, F, G – aktorzy, utrzymujący ze sobą więzi pozapaństwowe lub międzyregionalne (organy władzy lokalnej, samorządy terytorialne, przedsiębiorstwa).

Opracowane własne.

W celu koordynacji współpracy transnarodowej w ramach UE powołano specjalny organ, Komitet Regionów, który rozpoczął swoją działalność 9 marca 1994 roku. Proces intensyfikacji oraz zagęszczania się współpracy międzyregionalnej interpretować można jako potwierdzenie tendencji prowadzącej do transnacionalizacji więzi wewnątrz europejskich, tzn. tendencji prowadzącej do wzrostu znaczenia „siły słabych więzi”.

Wydaje się więc, iż współcześnie sieci międzyregionalne stają się bardzo ważnymi (jeśli nie najważniejszymi) strukturami współpracy politycznej. Ze względu na swą otwartość, horyzontalność, jawność kanałów komunikacji, multilateralność oraz partnerstwo, wypierają one więzi międzypaństwowe, uchodzące przez wieki za najważniejsze kanały komunikacji międzynarodowej. Więcej dóbr materialnych i niematerialnych oraz wszelkiego typu informacji przepływa bowiem pomiędzy aktorami utrzymującymi ze sobą więzi pozapaństwowe, w naszym przypadku międzyregionalne. W praktyce słabe więzi stają się więc silnymi więziami, co jest zgodne z istotą koncepcji „siły słabych więzi”, M. Granovettera.

1.2. Sieci międzyregionalne w Europie

Legenda:

A, B – państwa

C, D, E, F, G – aktorzy, utrzymujący ze sobą więzi pozapaństwowe lub międzyregionalne (organy władzy lokalnej, samorządy terytorialne, przedsiębiorstwa)

E --- D, C --- G, F --- D i inne poza więziami z A i B – „siła słabych więzi” (słabe więzi stają się więc silnymi więziami).

Opracowanie własne

2. Koncepcja „socjologii pogranicza”

Rozpatrując problem funkcjonowania pogranicza ukraińsko-polskiego zauważamy, że pogranicze ogólnie jest terenem, gdzie istnieją unikalne możliwości wymiany i dyfuzji kulturowej, oraz rozwoju różnych form współpracy jego mieszkańców. Tworzy się tu specyficzny klimat, sprzyjający zarówno tolerancji oraz akceptacji kulturowych odmienności, jak i wrogości, konfliktom, antagonizmom. Kształtują się tu także różne wymiary świadomości społecznej. Sytuację taką wytłumaczyć można posługując się koncepcją „socjologii pogranicza” [Szestakowa 2006].

W sensie *przestrzennym* pogranicze ukraińsko-polskie jest historycznie uformowanym regionem, ulokowanym daleko od centrum w pobliżu granic państwowych Ukrainy i Polski. W kontekście *społeczno-kulturowym* pogranicze owo wyodrębnia się przez kontakty społeczno-kulturowe między przedstawicielami grup etnicznych mieszkających w tym regionie, przede wszystkim zaś między Ukraińcami a Polakami.

Mówiąc o aterytorialnym sposobie opisywania pogranicza trzeba zauważyć, że pogranicze ukraińsko-polskie składa się z ukraińskiej i polskiej kultury narodowej. Sąsiedztwo takie może wynikać z mieszanej narodowo-etnicznej genealogii małżeństw; z uczestnictwa w grupie narodowej lub etnicznej na terytorium, gdzie jedna kultura dominuje nad inną kulturą narodową, albo jako wynik przechodzenia od jednego samookreślenia narodowego do innego, co jednak nie oznacza koniecznego odrzucenia poprzednich związków kulturowych.

W kontekście badania tożsamości europejskiej zyskuje na aktualności problem tożsamości mieszkańców tego regionu. „Ruchliwość” samoidentyfikacji etnicznej, jej pojawienie się i funkcjonowanie zależą od warunków społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturowych, w jakich istnieje dany etnos. Czynniki jego formowania mogą mieć źródła wewnętrzne (językowe, antro-po-fizjologiczne, mentalne i behawioralne) oraz zewnętrzne (funkcjonalno-organizacyjne, państwowo-polityczne, historyczne, ogólnokulturowe, indywidualne, ekonomiczne, regionalne, religijne). Ta druga kategoria stanowi jednocześnie całościowy zestaw czynników zewnętrznych, wpływających na samoidentyfikację etniczną. Zauważyć należy, że jednak nie są one rozłączne, co nakazuje stosowanie skomplikowanej analizy wszystkich ich składników, a określenie poziomu wpływu każdego z nich nie jest prostym zadaniem.

Czynnik funkcjonalno-organizacyjny to wpływ rozmaitych organizacji społecznych, ujmowanych jako elementy stabilizacji grupy, oraz istnienia w niej określonych wzorów zachowania i postaw społecznych. Czynnikiem dodatkowym, który wzmacnia samoidentyfikację etniczną, może być istnienie organizacji czy instytucji realizujących działalność kulturalno-edukacyjną.

Czynnik państwowo-polityczny powoduje, że poczucie tożsamości jest tym mocniejsze, im częściej zmieniała się przynależność państwowa tego pogranicza. Na pograniczu łączącym mamy do czynienia z mniejszą ilością przypadków zmiany narodowości.

Zwracając uwagę na czynniki: historyczny, ogólnokulturowy i indywidualny, warto pamiętać, że samoidentyfikacja etniczna kształtuje się pod wpływem kultury wyższej, propagandy w szkole, a także rodzinie, jeżeli jest ona związana z kulturą regionalną. Na identyfikację etniczną wpływa sytuacja ekonomiczna grupy narodowo-etnicznej. Im jest ona lepsza, tym częściej pojawia się identyfikacja z ową grupą. Na szczególną uwagę, jak sądzę, zasługują czynniki językowo-regionalny i religijny. Na terenie pogranicza ukraińsko-polskiego są one praktycznie połączone ze sobą i ujawniają się wyraźnie jako te elementy, które określają funkcjonowanie zbiorowości etnicznych.

Odnosząc wskazane powyżej właściwości pogranicza do pogranicza ukraińsko-polskiego zauważamy, że charakter tego pogranicza, na którym mamy do czynienia z rozproszonymi zbiorowościami etnicznymi w obu jego częściach, powoduje, że czynniki lokalne mają szczególne znaczenie dla charakteru stosunków etnicznych. Również czynniki społeczno-ekonomiczne i państwowo-polityczne procesów integracyjnych Polski i Ukrainy są, jak myślę, ważne dla funkcjonowania tych zbiorowości, w tym dla samoidentyfikacji etnicznej ich członków.

Uwzględniając specyfikę regionalną pogranicza ukraińsko-polskiego poważnie rozszerzamy wizję zagadnienia samoidentyfikacji etnicznej, wskazując tym samym na regionalne uwarunkowania dla przyszłych badań w innych regionach transgranicznych (jak również dla praktyki organizacji społeczno-politycznych, rozwiązujących problemy w zakresie stosunków międzynarodowych, rozwoju etnopolityki państwowej).

Wejście Polski do Unii Europejskiej oznacza, że przyszłość jej mieszkańców coraz mniej będzie zależna od państwa, a o wiele bardziej od aktywności społeczeństwa w wymiarze narodowym i regionalnym oraz – z innej strony – od uczestnictwa w społeczeństwie europejskim oraz w postępującej

globalizacji europejskiej: wspólnej produkcji i szerokiej wymiany kapitału, informacji, ludzi, itd.

3. Koncepcja „marketingu regionalnego”

Treścią tej koncepcji są możliwości wykorzystywania w badaniach euro-regionów narzędzi marketingowych (tak zwanego marketingu terytorialnego) do rozwiązywania problemu polepszenia sytuacji społeczno-ekonomicznej w regionach przygranicznych. Jednym z głównych zadań współpracy transgranicznej jest handel pograniczny (międzynarodowy), stymulowanie go jest częścią integralną strategii transformowania kompleksu ekonomicznego regionów przygranicznych.

Podniesienie atrakcyjności takich regionów oraz konkurencyjności produkcji i wymiany handlowej w warunkach współpracy transgranicznej może być współcześnie spowodowane wykorzystaniem narzędzi marketingowych. Rola tych narzędzi sprowadza się do [Gucuł 2006]:

- dywersyfikacji handlu opierającej na kształtowaniu w pierwszej kolejności maksymalnie efektywnej i optymalnej infrastruktury, rozszerzeniu ilości oferowanych artykułów, technologii i usług;
- analizy makroczynn timerów środowiska rynkowego funkcjonowania przedsiębiorstw;
- wprowadzenia nowych typów artykułów na rynki oraz zdobycie nowych rynków;
- przeprowadzania targów międzynarodowych, prezentacji, wystaw, akcji reklamowych itd.;
- tworzenia pozytywnego image'u regionu.

Można zgodzić się z ekspertami, że analogicznie do tego, jak przez marketing docierają do odbiorcy informacje o unikalnych cechach produktu, tak i marketing regionalny musi informować potencjalnych inwestorów o unikalnych cechach regionu oraz dowartościować go jako produkt, mający własną zawartość i wartość.

Trzeba także zwrócić uwagę na to, że marketing regionalny ma znaczenie tylko wtedy, gdy bazuje na absolutnie prawdziwej i realnej informacji. Regionalny marketing jest skuteczny tylko wtedy, kiedy realne warunki regionu są lepsze od poglądów na jego temat. Wprowadzenie narzędzi marketingowych jako sposobów aktywizowania procesów gospodarczych w regionach przygranicznych potrzebuje podejścia wykorzystującego

współczesne doświadczenia europejskie i światowe adaptowane do warunków regionalnych. W ten sposób, narzędzia marketingowe mogą i muszą stać się głównym elementem strategii rozwoju społeczno-ekonomicznego w celu podniesienia atrakcyjności regionów przygranicznych jako warunku współpracy transgranicznej.

Wnioski

W oparciu o dostępną wiedzę można zaryzykować twierdzenie, iż w początkowej fazie procesu integracji europejskiej dominowały relacje typu „most”, łączące przede wszystkim państwa oraz instytucje wspólnotowe. Wraz z geograficznym poszerzaniem oraz podmiotowym pogłębianiem się procesu integracji, stopniowo pojawiały się więzi omijające mosty, łączące różne kategorie aktorów. Ewolucja więzi europejskich, rozumiana jako stopniowe zastępowanie więzi międzypaństwowych więziami pozapaństwowymi, jest szczególnie widoczna w obszarze europejskiej współpracy międzyregionalnej.

Proces intensyfikacji oraz zagęszczania się współpracy międzyregionalnej interpretować można jako potwierdzenie tendencji prowadzącej do transnacionalizacji więzi wewnątrz europejskich, tzn. tendencji prowadzącej do wzrostu znaczenia „siły słabych więzi”. Transnacionalizacja więzi wewnątrz europejskich postrzegana może być jako konsekwencja zagęszczania się szeroko rozumianej, sieciowej współpracy regionalnej. Ogrom spraw, problemów, a także koszty współpracy międzypaństwowej sprawiają, iż „mosty”, dominujące w początkowej fazie zjednoczenia, ustępują miejsca połączeniom transnarodowym, sieciowym.

„Sieci powstają w celu przełamywania barier narodowych, wspomagania rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych, wzmacniania władzy samorządowej, a także instytucji demokratycznych oraz wspierania politycznej stabilizacji (dotyczy to zwłaszcza państw Europy Środkowowschodniej)” [Dumała 2002]. Przyszłość Europy zależy bardziej od spontanicznie układającej się (sieciowej) współpracy międzyregionalnej, niż od mało elastycznej (formalnej) współpracy międzypaństwowej.

Bibliografia:

Bach Richard. 2007. *Most przez wieczność*. Kiew.

Dumała Helena. 2002. *Sieci międzyregionalne w Europie*, w: B. Fijałkowska, A. Żukowski (red.), *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*. Warszawa.

- Filipek Kamil. 2005. *Siła słabych więzi. Sieci międzyregionalne w Europie*. Referat wygłoszony na konferencji międzynarodowej w Lucku (Ukraine). Luck.
- Gakman Sergiej. 2005. *Derżawne reguliuvannia procesiw zapobigannia etnopolitycznym konfliktam u konteksti transkordonnogo spiwrobitnyctwa*. „Komandor” 2005, nr 1.
- Granovetter Mark. 1973. *The Strength of Weak Ties*. „American Journal of Sociology”, nr 6, vol. 78.
- Gucuł Igor. 2006. *Marketyngowyj instrumentarij zabezpeczennia prywablywosti regionu w umowach transkordonnogo spiwrobitnyctwa*. Referat wygłoszony na konferencji międzynarodowej w Lucku (Ukraine). Luck.
- Kisz Ewa. 2004. *Europejski kryterii transkordonnogo spiwrobitnyctwa Ukrainy “Interregio”*, w: *Euregiony: potencjał miżetnicznoi garmonizacji*. Czerniowcy.
- Krupa Kamil. 2000. *Związki euroregionalne jako metoda rozwiązywania konfliktów społecznych w regionach nadgranicznych*. Referat wygłoszony na XI Ogólnopolskim Zjeździe Socjologicznym. Rzeszów.
- Pieliewin Jurij. 2004. *Most*. Wybrane. Kiew.
- Stadnyckij Jurij, Towkan Oleg. 2005. *Perspektywy wykorzystannia marketyngu dla polipszennia socialno-ekonomicznoi sytuacji w regioni*. „Regionalna ekonomika” 2005, nr 1.
- Szestakowa Katarzyna. 2006. *Bukowina w konteksti ukraińsko-rumunskiego przykordonnia*. Referat wygłoszony na konferencji międzynarodowej w Lucku (Ukraine). Luck.
- Zielińska Maria, Trzop Beata, Lisowski Krzysztof (red.). 2007. *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej: Pogranicza Polski w integrującej się Europie*, Zielona Góra.

Theoretical concepts of borderland in Ukraine

Sergiej Trojan

This article presents theoretical concepts of borderland that come out in Ukraine and are connected with the research on Euroregions and trans-border cooperation. Some of them refer to Mark Granovetter's concept of the "Strength of Weak Ties", e.g. Jurij Pielewin's concept of "bridge connections", and Richard Bach – "The Bridge Across Forever". The second direction of the theoretical search are concepts of "borderland sociology" represented in Ukraine by Katerina Szestakowa, Sergiej Gakman and Ewa Kisz. The research on Euroregions and trans-border cooperation refer to theoretical tools applied to analyze inter-regional competition within "regions marketing" as well.